

גבוה קא זכו".

פי שנים".

ומתרצת הגמרא: מדובר בקדשים קלים מחיים⁽¹¹⁾, ואלויבא דרבי יוסי הגלילי, דאמר, ממון בעלים הוא לכל דבר, ואף לקדש בו אשה. ולכן הבכור נוטל בו פי שנים.

והיכן נשנו דברי רבי יוסי הגלילי:

דתניא בברייתא: נאמר בתורה (ויקרא ה, כא) "נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכיחש בעמיתו בפיקדון או בתשומת יד או בגזל..". ומכאן למדנו, התובע ממון מחבירו, וכפר בו, ונשבע לשקר, חייב להביא אשם גזלות.

ודרשינן מדכתיב "ומעלה מעל בה'", לרבות אם כפר בקדשים קלים של חבירו, שאף הוא מביא אשם גזלות, מפני שהן ממון בעלים. דברי רבי יוסי הגלילי.

עוד שנינו בברייתא לעיל: "הניח להן אביהן פרה מוחכרת ומושכרת ביד אחרים או שהיתה רועה באפר וילדה, בכור נוטל בה

והוינן בה: השתא, מוחכרת ומושכרת דלאו ברשותא דמרה דידהו קיימא [אינה נמצאת ברשות האב], אמרת שקיל, [כלומר, נוטל בה פי שנים], רועה באפר מיבעיא? הא פשיטא שיטול בה פי שנים, שהרי אביו מוחזק בה?

ומתרצת הגמרא: הא קא משמע לך, דמוחכרת ומושכרת שבכור נוטל בה פי שנים, אינו נוטל אלא כשמוחכרת דומיא דרועה באפר.

דהינו: מה רועה באפר נוטל פי שנים, כיון דשבחא דממילא קא אתי, ולא מחמת טורח היתומים, שהרי לא קא חסרי בה מזונא, [לא הוציאו עליה שום מזונות, אלא אכלה מעצמה בשדה].

אף מוחכרת ומושכרת, אינו נוטל פי שנים קכד-א אלא בגוונא דשבחא דממילא קא אתי, דלא חסרי בה מזוני⁽¹²⁾.

ביה "ימצא לו", ולכן אין הבכור נוטל בזה פי שנים. ועיין עוד באור שמח (פרק ט מהלכות אישות).

קלים ממון גבוה הוא, לא שייכא בהם ירושה כלל, אפילו גבי חלק פשיטות, ולא רק בחלק בכורה?

ומתרץ, מצינו גבי מעשר שני, שאף על פי שממונגבוה הוא, מכל מקום היורש שבא לפדותו אף הוא מוסיף חומש. כלומר, שייכת בו ירושה. וטעם הדבר, כיון שגוף הדבר שייך לו אלא שדין הממון שבו הוא של גבוה.

וכמו שמצינו במסכת סוכה (לה) דלמאן דאמר לא בעינן דין ממון באתרוג, יכול לצאת יד"ח באתרוג של מעשר שני, אף על פי שממון גבוה הוא. וחשיב "לכם".

ואם כן אפשר לומר אף כאן, שגוף הדבר שייך לו, ושייכא ביה ירושה, אלא דלא קרינן

11. ברשב"ם מבואר שלאחר שחיטה אף לרבי יוסי הגלילי, משלחן גבוה קא זכו. אבל לדעת התוספות (בבא קמא י"ב) גם לאחר שחיטה, ממון בעלים הוא.

12. הקשה הרשב"ם, מדוע לא כתבנו רק "רועה בעפר", וממילא ידעינן דמוחכרת ומושכרת דומיא דרועה בעפר?

ותירץ, אלמלא כתיב "מוחכרת ומושכרת", היינו אומרים שכל מוחכרת ומושכרת לא

בשבה ששבתו נכסים מעצמם לאחר מיתת אביהן. אבל לא בשבה שהשביחו יתומים לאחר מיתת אביהן. (13)

ולכן: אם ירשו מלוה של אביהם, שהיה עליו שטר חוב, בכור נוטל פי שנים. כיון שהשטר מוחזק בידם, ועל פיו גובים את החוב, הרי הוא כאילו השטר השביח מאליו. ולכן הבכור נוטל בו פי שנים (14).

אך לרבנן, כיון שהשביח אחר מות האב,

הגמרא דנה מיהו התנא ששנה את הברייתא דלעיל, וסבר שבכור נוטל פי שנים בשבח ששבתו נכסים מאליהם אחר מיתת האב:

מני? רבי היא.

דתניא בברייתא: אין בכור נוטל פי שנים בשבה ששבתו נכסים מעצמם, לאחר מיתת אביהן.

רבי אומר: אומר אני, בכור נוטל פי שנים

חשיבא כשבח הבא מאליו, כיון שבא על ידי שחורשים ועובדים בה, ואם כן לא יטול הבכור בשבח זה פי שנים.

קא משמע לן, אף על פי שהשוכר מפטם את הפרה, כיון שעושה זאת מכח התנאי שהתנה עמו האב, והיתומים עצמם אינם חורשים בה חשיב שבחא דמימילא, והבכור נוטל בו פי שנים. וברבינו יונה תירץ באופן נוסף, אלמלא כתיב מוחכרת ומושכרת, הוה אמינא שאינו נוטל פי שנים בולדות הפרה המושכרת, כיון שאינה נמצאת ברשות היתומים. קמ"ל שנוטל.

ולכן, אף בנידון דידן, סבר רבי ששבח הבא מאליו, יזכה בו הבכור, שהרי הוא שייך לקרקע, אך שבח הבא מחמת הוצאה, אינו שלו עד שעת החלוקה.

14. דוקא במלוה בשטר נוטל פי שנים, כיון שמוחזק בשטר ועל ידי השטר גובין את המלוה [דבלא השטר הרי יכול הלוה לטעון פרעתין], והרי הוא כאילו השטר השביח מאליו.

אבל במלוה על פה, אפילו בעדים, כיון שיכול לטעון פרוע, לא חשיבי כמוחזקים כלל, והוי ראוי, ואין הבכור נוטל בו פי שנים. הרשב"ם.

וצריך באור, הנה ברשב"ם נתבארו תרי

קא משמע לן, אף על פי שהשוכר מפטם את הפרה, כיון שעושה זאת מכח התנאי שהתנה עמו האב, והיתומים עצמם אינם חורשים בה חשיב שבחא דמימילא, והבכור נוטל בו פי שנים.

13. צריך באור, כיון שאין בכור נוטל אלא בדבר המצוי בשעת מיתה, כדממעטינן לקמן (בע"ב) מ"בכל אשר ימצא לו", מאי שנא שבח הבא מאליו משבח הבא מחמת הוצאה, הלא בכל מקרה אין השבח מצוי בשעת מיתה, ומדוע לדעת רבי יטול פי שנים בשבח הבא מאליו? ומבאר הגר"ש רוזובסקי (שיעורים אות נה) על פי דברי הגר"ח (חידושי רבינו חיים הלוי על הרמב"ם פרק כא ממלוה ולוה) המבאר שחלוק דין שבח הבא מאליו לשבח הבא מחמת הוצאה. דשבח הבא מאליו שייך לקרקע, ומי שזוכה בקרקע, ממילא זוכה בשבח. אבל בשבח הבא מחמת הוצאה למעשה השבח שייך למי

אינו נוטל בו פי שנים.

ואם יצא עליהן שטר חוב שחייבים לאחרים, בכור נותן פי שנים. כשם שנטל פי שנים בנכסים. כיון שאותם נכסים השתעבדו כולם למלוה (15).

ומכל מקום, אם אמר איני נותן פי שנים לבעל חוב, וכנגד זה איני נוטל פי שנים כדין בכור (16), רשאי. עד כאן הברייתא.

מבארת הגמרא: מאי טעמיהו דרבנן? מדוע

והואיל ונטל פי שנים בשטר חוב, פורע נמי פי שנים בחוב שנתחייב אביו בשטר. וצריך עיון מדוע תלי זה בזה.

16. ונפקא מינה, שצריך המלוה לתבוע את אחיו של זה לדין, ואם אין יכול לכופם מפסיד. או, אם הלכו למדינת הים, אין מורדיין את המלוה לקרקעותיהם עד שישמעו בי"ד טענת האחין. שהרי אין אנו יודעים איזו טענה יש להם, ושמה יטענו "פרענו", או "שטר פרוע הוא". [ועיין ברשב"א, שאף על פי שבעלמא קיימא לן כרבא (כתובות פח א) שנפרעים מנכסי בעל חוב שלא בפניו, כדי שלא יהא כל אחד ואחד נוטל מעותיו של חברו והולך למדינת הים, מכל מקום נפקא מינא, שאין נפרעים מנכסיהם עד שישלחו להם שלש פעמים איגרת אזהרה, כל שלשים יום, כמבואר בירושלמי שם. (פרק ט הל' ח)]

וסלקא דעתך כיון דבכור הוא, זכי ליה רחמנא פי שנים, ואינו יכול לומר "איני חפץ שיהיו שלי", דבעל כרחו הרי הן שלו, דמשעה שמת אביו ירש פי שנים עד שיפקירם או עד שימכרם או יתנם לאחרים, ואם כן, צריך להגבות לזה המלוה כנגד פי שנים.

קא משמע לן, דבעל כרחו לא זכי ליה רחמנא. דכתב "לתת לו", כעין מתנה, אם ירצה, יקבלה. ואם ימחה שלא לקבל, אין מזכין לו לאדם בעל כרחו.

אבל מחלק פשיטותו, אינו יכול לומר כן, שהרי יורש הוא בעל כרחו. רשב"ם.

אמנם, הראב"ד כתב, שאף מחלק פשיטותו

טעמי, מדוע במלוה בשטר נחשב כמוחזק, הא', דחשיב מוחזק בשטר, מה שאין כן במלוה על פה שאינו מחזיק כלום, והב', שאינו יכול לטעון פרוע, מה שאין כן במלוה על פה שיכול לטעון פרוע.

וקשה, מדוע לא סגי בכך שאינו יכול לטעון פרוע? (ועיין בקובץ שיעורים, ובקצות החושן (רעחו, ו) מה שכתבו בענין זה).

ובחידושי רבי מאיר שמחה כתב, נזקקנו לשני הטעמים, כיון שאם היו מוחזקים בנכסים, אפילו בלא שטר באופן שיכול לטעון פרעתי, כגון בפיקדון המופקד אצל אחד, שיכול לטעון לקוח הוא בידי, הבכור נוטל פי שנים. כיון שיש לו בעלות על זה, וכן בשטר שאינו מקויים נוטל פי שנים הגם שיכל לטעון פרעתי, כיון שיש לו קנין שיעבוד בנכסים. ולכן כתב הרשב"ם את הטעם של "שבח השטר", דהיינו שיעבוד הנכסים, לומר דאף במקרה שיכול לטעון פרעתי חשיב כמוזק בכה"ג.

ובמלוה על פה העומדת לפירעון, לכאורה נחשב כבר כמוחזק במעות, לכן כתב הרשב"ם שאינו מוחזק כיון שיכול לטעון פרעתי.

ודעת הרבינו יונה והתור"ד דלא כרשב"ם, וסבירא להו דבכור נוטל פי שנים אף במלוה על פה.

15. ברשב"ם כתב, שדין זה מילתא באנפי נפשא הוא, ולכולי עלמא אפילו אם לא ירשו שטר חוב, חייב לתת פי שנים בפרעון החוב. שהרי חלקו פי שנים.

אך דעת רבינו גרשום, דתלי הא בהא,

אינו נוטל פי שנים בשבח ששבחו הנכסים
לאחר מיתה⁽¹⁷⁾?

אמר קרא (דברים כא' יז): **"לתת לו פי
שנים"**, מתנה קרייה רחמנא.

ודרשינן: **מה מתנה** אינו יכול לתנה לאחרים
עד דמטיא לידיה, [עד שתגיע ליד הנותן],
ש"אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם", **אף
חלק בכורה**, אין האב יכול להורישו לבנו **עד
דמטיא לידיה**. ולכן, אינו זוכה בשבח
ששבחו הנכסים לאחר מיתת האב⁽¹⁸⁾.

והלא קיימא לן ד"יש לבכור קודם חלוקה"?
ותירץ, שרק בגוף הקרקע יש לו קודם חלוקה,
ולא בשבח. ומבאר הרמ"ה שם, שיש לבכור רק
זכות ליטול פי שנים בחלוקה, וזכות זו יכול
למכור. אך אין לו בגוף הקרקע כלום. ולכן אין
טענת "ארעאי אשבח". ועיין עוד בזה בשיעורי
הגר"ש רוזובסקי (אות נו).

18. **רשב"ם**. והקשה עליו הרש"ש, כיון
שהקרקע ישנה בעולם, וחלה עליה המתנה, אם
כן, מה שהשביחה אח"כ, ברשות הבכור
השביחה?

ולכן מפרש כדברי הריטב"א והרבינו יונה,
ד"עד דאתי לידיה", רצונו לומר ליד המקבל,
באחד מדרכי הקניה, וכל זמן שלא גילה בדעתו
שחפץ במתנה לא זכה בה. ואף בבכור בעינין
שיגלה בדעתו שרוצה לזכות במתנה.
על כל פנים בדעת הרשב"ם מבואר, שכל מה
שאין האב יכול להקנותו לבנו נחשב כ"ראוי".

ועיין בשער המלך (הלכות נחלות סוף פרק ג)
שכתב, דלפי זה בכור אינו נוטל פי שנים בנכסים
שנפלו לאביו כשהיה גוסס, כיון שאין האב יכול
להקנות נכסים אלו בחייו. ותמה על הפוסקים
שלא הביאו דין זה להלכה.

הגר"ש רוזובסקי, (שיעורים אות נה), כתב
שיש לחלק, דבנכסים שנפלו לו כשהוא גוסס,
לא חסר כלום בבעלות של האב, רק שבפועל
אין לו כח לעשות בהם קנין. ובוה ודאי לא הוי
כראוי. מה שאין כן בדבר שעדיין לא בא ליד
האב, הרי חסר בבעלות של האב על הנכסים,
ולכן אינו יכול להקנותם. ובנכסים אלו לא

יכול לומר, "איני רוצה בירושת אבי, ולא אפרע
חובותיו", אלא, נפקא מינה בין חלק בכורה
לחלק פשיטות, שאם אמר כך על חלק בכורה
אינו יכול לחזור בו, מה שאין כן מחלק פשיטות
יכול לחזור בו.

אבל, עיין בתוספות לקמן (קכ"ב ד"ה
והלכתא) שאין כוונת הבכור להסתלק מחלקו
בירושה, רק אמר שכל זמן שלא תבע את חלקו
לא יוכלו הם לתבוע ממנו לפרוע את החוב.
ועיין עוד בעליות דרבינו יונה וברשב"א.
ובקצות החשן (רעח, ג).

ובתוספות כתב, נפקא מינה, שאם היו שאר
אחיו קטנים, שאין נפרעים מנכסיהם, יכול לומר
"איני נותן ואיני נוטל", ויפסיד הבעל חוב.
ובאופן נוסף, כתב רבינו תם, שאם יצא שטר
חוב על הבכור לבדו, ואין לו נכסים נוספים
מלבד חלק הבכורה, יכול לומר "איני נוטל ואיני
נותן", ויפסיד הבעל חוב.

17. בפשטות, קושיית הגמרא היא, מדוע לדעת
רבנן שבח הבא מאליו נחשב כראוי, ולא
כמוחזק. וכן נראה מדברי הרשב"ם.

אבל, בתוספות לקמן (קכו ב ד"ה והלכתא)
משמע שקושיית הגמרא היא, הרי אף רבנן סברי
"יש לו לבכור קודם חלוקה", ובעצם הבכור
זוכה בקרקע משעת מיתה, ואם כן, מדוע לא
יזכה בשבח הבא מאליו, הרי קרקעו השביח?
ועל זה מתרצת הגמרא, דדרשינן מ"לתת לו",
דבעינן שיהיה מצוי ומוחזק בקרקע.

ועיין ברי"ף בסוף סוגיין שהקשה, מדוע
באמת אין הבכור יכול לטעון "ארעאי אשבח",

לו חלק בכורתו במקום אחר⁽²¹⁾.

ומקשה הגמרא: לדעת רבי, מדוע דרש דוקא מ"פי שנים", הא כמו כן נמי הכתיב "לתת לו" כדרשת רבנן?

ומתרצת הגמרא: ההוא איצטריכא ללמדינו: שאם אמר איני נוטל ואיני נותן רשאי.

אמר רב פפא: אם ירשו מאביהם דיקלא, ואחר כך אלים [התעבה], או ירשו ארעא, ואחר כך אסיק שירטון [עלה הנהר על גדותיו וזיבל את השדה, ונתיפתה בכך],

במקרה זה, דכולי עלמא בין לדעת רבנן, ובין לדעת רבי, לא פליגי דבכור שקיל פי שנים בשבח. כיון שעדיין שמו הראשון עליו. [דהיינו, הדקל עדיין נקרא דקל, אף על פי שהתעבה, וכן הקרקע נקראת קרקע אע"פ שהתייפתה]. והאב נקרא מוחזק בדברים אלו⁽²²⁾.

ורבי אומר⁽¹⁹⁾: אמר קרא "פי שנים", משמע, שני חלקים, חלק בכורה, וחלק פשיטות, וכיון שהזכירם הכתוב במילה אחת, מקיש חלק בכורה לחלק פשוט, מה חלק פשוט אף על גב דלא מטא לידיה מורישו לבניו, אף חלק בכורה אע"ג דלא מטא לידיה נוטל בו פי שנים.

אבל, בראוי גמור, כגון שבח שהשביחו יתומים, אינו נוטל פי שנים, דכתיב "בכל אשר ימצא לו", פרט לזה שאינו מצוי כלל בידו.

ומקשה הגמרא: לדעת רבנן, מדוע דרשו דוקא מ"לתת לו", הא כמו כן נמי הכתיב "פי שנים", כדרשת רבי?

ומתרצת הגמרא: ההוא איצטריכא למיתבא ליה אחד מצרא⁽²⁰⁾. כלומר, במקום שעלה בידו בגורל חלק פשיטות, שם יטול חלק בכורה בלא גורל נוסף. ולא יוכלו אחיו לתת

התחדש דין "פי שנים".

19. הראשונים הקשו, הרי רבי סבר כדעת רבי מאיר ד"אדם מקנה דבר שלא בא לעולם", ואם כן, ודאי שאינו יכול להסביר את הספוק כרבנן, דבעינן "מטא לידיה", שהרי לדעת רבי מאיר האב יכול להקנות אף דבר שעדיין לא בא לידו? ב"עליות דרבינו יונה" כתב, דקיימא לן שעד שיבא לעולם יכול לחזור בו אף לרבי מאיר. (ומבארים האחרונים, שכוונתו לומר, שמזה מוכח דאף לרבי מאיר לא חל הקנין בפועל עד שיבא לעולם, ואינו בעלים עד אז, ולכן אין הבכור נוטל בזה פי שנים).

ובשער המלך (הל' מכירה כב ו) כתב, דאף לרבי מאיר אין אדם מקנה דבר שיבא לאחר מותו. ולכן אין זה בכלל "לתת לו".

20. וגם לדעת רבי, דין זה נלמד מההיקש ד"פי שנים", אלא סבר שההיקש מועיל גם לענין שבח הבא מאליו. רשב"ם.

21. הקשו התוספות (לעיל יב ב ד"ה כגון): הרי קיימא לן שאם קנה אחד מהאחים שדה לצד שדה אבותיו, שנותנים לו את חלקו סמוך למצר, ד"כופין על מידת סדום". ואם כן, מדוע לענין בכורה, אילולי הפסוק לא היה נוטל את שדותיו בחד מיצרא, והלא "כופין על מידת סדום"?

עיינן שם בדבריהם, ובתרוצם השני כתבו, "דבכור מתנה קריא רחמנא, ואין לכוף את הנותן". ומוכח בדבריו, שה"נותן" הם האחים, ולא האב. ועיינן בנתיבות המשפט (רעח ט).

22. המהרש"א הקשה, מנא ליה לרב פפא שרבנן מודים ב"דיקלא ואלים", והרי כיון

שעשה כדברי רבי עשה, ואין מחזירים אותו כ"טועה בדבר משנה". וכן אם עשה כדברי חכמים עשה.

מאי טעמא: מספקא ליה⁽²³⁾, אי הלכה כרבי קכד-ב רק מחבירו⁽²⁴⁾ [כלומר, כשנחלק עליו תנא אחד], ולא מחבריו [ואין הלכה כמותו כשנחלקו עליו רבים]. וכאן שנחלקו עליו רבים, אין הלכה כמותו.

או הלכה כרבי מחבירו ואפילו מחבריו. ולכן אם פסק הדיין כאחד מהם אין מחזירים

כי פליגי, במקרה שירשו חפורה [שדה שחת], ואחר מיתה הוא שובלי [העלה שיבולים], או שלופפי [דקלים, בלא פירות] ואחר מיתה הוה תמרי.

דמר סבר [רבי]: בכור נוטל פי שנים. כיון דהוי שבחא דממילא.

ומר סבר [רבנן]: אינו נוטל פי שנים, כיון דאישתני שמו לאחר מיתה, והוי ראוי.

אמר רבה בר חנא אמר רבי חייא: דיין

ההלכה במחלוקת רבי וחבריו. וכן למדו רוב הראשונים. אך התוספות הקשו, שהרי קיימא לן "הלכה כרבי מחברו ולא מחבריו", ומדוע כאן מספקא לן?

ותרצו בשני אופנים: א. הגמרא מסתפקת רק במחלוקת המובאת בסוגיין, ולא בכל מקום. אך בעלמא ודאי קיימא לן "הלכה כרבי מחברו ולא מחבריו".

ב. הגמרא מסתפקת באיזה לשון נאמרה ההלכה, האם נפסק בהדיא "הלכה כרבי מחברו ולא מחבריו", ואז, אם יטעה הדיין לפסוק כרבי מחבריו, הוי טועה בדבר משנה. או דילמא, לא נאמר בפירוש "ולא מחבריו", רק מעצמינו אנו יודעים שלא פסקו כמותו במקום רבים, ולכן אם יטעה הדיין לפסוק כמותו, לא הוי טועה בדבר משנה.

24. אף על גב דקיימא לן "הלכה כרבי מחברו", מכל מקום, יש מקומות שנפסק להדיא דלא כרבי. אלא שבסתמא, במקום שלא נפסק בפירוש, הלכה כמותו. ועיין בספר האשכול (הלכות כלי גויים, קצג ע"א).

ובראבי"ה (חלק ג הלכות יו"ט, סימן תשטו ד"ה וקיבלתי מרבתי) כתב, דאמנם הלכה כרבי מחברו, אך אין הלכה כרבי במקום רבו.

שדרשו מ"לתת לו", דכמתנה שויא רחנמא, ומה שלא היה ביד האב ליתנו במתנה אינו נוטל פי שנים, אם כן אף בדיקלא ואלים לא יטול פי שנים?

אמנם, העליות דרבינו יונה כתב, שרב פפא נחלק על הסוגיא דלעיל, וסבר שמחלוקת רבי ורבנן היא בגדרי "בכל אשר ימצא לו". לרבי, שבח הבא מאליו הרי הוא בכלל "ימצא לו". ולרבנן, כיון שהשדה השתנתה, נמצא שהשבחתה לא היתה מצויה לו, ואינו נוטל בו פי שנים. [אמנם יעויין בתוספות לקמן (קכו ב) ד"ה והלכתא, דלכולי עלמא בעינן לשני הפסוקים, יעויין שם].

והנה, בש"ך (ח"מ קטו ה), כתב, ש"דיקלא ואלים" לא הוי דבר שלא בא לעולם, כיון שהשבח טמון בדקל, וכבא לעולם דמי. [ובזה באר, מדוע לדעת הרמב"ם בעל חוב יגבה מאותו שבח, אפילו אם לא יאמר לו "משעבדנא לך מאי דאיני". ואמנם עיין בחידושי הגר"ח (מלוה ולוה פרק כא) שבאר דבעל חוב גובה מדיקלא ואלים כיון שזכות השיעבוד שיש לו על הדקל כולל גם את השבח שיבא מחמתו. ולכאורה סברא זו לא שייכת בככור].

23. בפשטות הספק הוא כיצד לפסוק את